

ไตรสิกขากับการส่งเสริมการศึกษา

Threefold and educational promotion

พ.ต.ท.หญิง ปิยะนุช ศรีสรานุกรม ^๑

บทคัดย่อ

ไตรสิกขากับการส่งเสริมการศึกษาตามแนวทางพุทธปรัชญาเถรวาทของพระพุทธเจ้านั้นตรงตามแบบตำหรับการนิเทศศาสตร์ กล่าวคือ จะทรงตั้งจุดมุ่งหมายในการสอนว่าทรงกำหนดจุดมุ่งหมายแต่ละครั้งเพื่ออะไร แล้วทรงเตรียมเนื้อหาหรือเรื่องที่จะสอนไปตามลำดับความยากง่ายไปพร้อม ๆ กับคำนึงถึงคนผู้รับการสอนด้วยว่าเขาจะรับได้หรือไม่ เขาสามารถเข้าใจและนำไปใช้ประโยชน์อย่างไร ทั้งนี้เพราะเทคนิค และวิธีการที่ตรัสไว้หลากหลายรูปแบบวิธีการดังกล่าว จึงทำให้ระยะแรกที่ทรงประกาศศาสนา มีบุคคลทุกชั้นวรรณะเลื่อมใสศรัทธาอุปสมบทตามและบรรลุลุทธิธรรมเป็นส่วนมาก หรือถึงแม้บางคนจะมีอุปสมบทก็ตาม แต่ได้น้อมนำเอาหลักคำสอนไปใช้ในการดำเนินชีวิตที่สุขสงบในระดับบุคคลและครอบครัว ชุมชนและสังคม ทำให้เกิดความเจริญรุ่งเรืองมาโดยลำดับ และเพื่อให้เป็นต้นแบบแก่พระสาวกได้ยึดถือเป็นแนวทางในการเผยแผ่สืบทอดประยุกต์และพัฒนารูปแบบทางการศึกษาและการเผยแผ่มาถึงพระสงฆ์ในยุคปัจจุบัน

คำสำคัญ: ไตรสิกขา; การส่งเสริมการศึกษา

Abstract

Threefold and the promotion of education in accordance with the Theravada Buddhist philosophy of the Lord Buddha is in accordance with the traditional communication arts, that is, to set the purpose of teaching how to set each purpose for then prepared the content or subject to be taught in order of difficulty, while also taking into consideration the person of the instructor as to whether he would accept it or not how can he understand and use it?. This is because the technique and the methods discussed in various forms, such methods, therefore the first phase of

^๑ อาจารย์ประจำ โรงเรียนนายร้อยตำรวจสามพราน นครปฐม

the religion announcement. There are people of all castes, faithful, ordained, followed and achieved by Dharma a lot. Or even if some people are not ordained but has applied the doctrine to a peaceful life on a personal and family level community and society causing prosperity to come respectively and to be a model for the disciples to follow as a way to spread, inherit, apply and develop educational forms and propagation to the monks in modern times

Abstract: Threefold training; Educational promotion.

บทนำ

การศึกษาหลักธรรมเป็นกระบวนการหนึ่งที่น่าสนใจและสามารถนำมาใช้เพื่อพัฒนาคุณภาพมนุษย์ในประเทศของตนอย่างแพร่หลาย เนื่องจากการส่งเสริมศึกษาเป็นเครื่องมือที่มีประสิทธิภาพประการหนึ่งซึ่งสามารถนำมาใช้ในการส่งเสริมและพัฒนาคนให้มีความเจริญงอกงามได้ทั้งทางด้านกายภาพ ทางด้านสังคม ทางด้านจิตใจและทางด้านสติปัญญา สำหรับทางด้านกายภาพนั้น การศึกษาถือว่าเป็นเครื่องมือทำให้มนุษย์รู้จักพัฒนาสุขภาพร่างกายของตนทางด้านสุขอนามัย พร้อมทั้งมีการส่งเสริมและพัฒนาให้รู้จักสื่อสารทางอินทรีย์ ๕ คือความสามารถหลักทางจิต ๕ ประการ ได้แก่ ความคร่ำคร่า ในโพธิปักขิยธรรมวิริยอินทรีย์ ความเพียร ในสัมมปปธาน ๔ ความระลึกได้ในสติปัญญา ๔ ความตั้งมั่นในฉันทัง ๔ และความเข้าใจ ในอริยสัจ ๔ อีกทั้งนำมาประพฤติปฏิบัติต่อสิ่งเหล่านั้นในทางที่เป็นประโยชน์ไม่ให้เกิดโทษ ส่วนทางด้านสังคมนั้นการส่งเสริมการศึกษาส่งผลต่อการพัฒนาความประพฤติมนุษย์ ทำให้เป็นผู้ตั้งอยู่ในระเบียบวินัย ไม่ละเมิดกฎและกติกาดังงามของสังคม ไม่เบียดเบียนหรือสร้างความเดือดร้อนเสียหายแก่ตนเองและคนอื่น ตลอดจนสามารถอยู่ร่วมกับบุคคลอื่นได้ด้วยดีและเกื้อกูลกัน ไม่เบียดเบียนกัน ส่วนทางด้านจิตใจนั้น การส่งเสริมการศึกษาจะช่วยทำให้มนุษย์รู้จักวิธีการพัฒนาจิตใจตนเองให้เข้มแข็งมั่นคง เจริญงอกงามด้วยคุณธรรมพร้อมทั้งจริยธรรมอันดีงาม ส่วน

ทางด้านสติปัญญานั้น การส่งเสริมการศึกษาจะช่วยทำให้มนุษย์รู้จักวิธีการฝึกอบรมปัญญาให้รู้เข้าใจให้เข้าใจตามเป็นจริงกฎเกณฑ์ของธรรมชาติ ตลอดจนเข้าใจโลกและชีวิตมากขึ้นพร้อมทั้งนำมาปฏิบัติจนสามารถทำตนให้บริสุทธิ์จากกิเลสและพินทุภัก การส่งเสริมการศึกษาจะทำให้มนุษย์มีความเจริญงอกงามได้ตามที่กล่าวมานั้น อาจจะกล่าวได้ว่าในปัจจุบันนานาชาติส่วนใหญ่นำเอาการศึกษาไปใช้เพื่อสร้างความเจริญในหมู่ทรัพยากรมนุษย์ที่มีอยู่ในประเทศของตนทั้งสิ้น

ในพุทธปรัชญาเถรวาท มีหลักคำสอนเกี่ยวกับการศึกษาอยู่จำนวนมาก หลักคำสอนเหล่านี้หากได้นำมาศึกษาวิเคราะห์ อธิบาย ตีความ จัดเป็นหลักวิชาการบูรณาการให้เข้ากับยุคสมัยแล้วก็น่าจะสามารถนำมาใช้ส่งเสริมการศึกษาและพัฒนาคนได้อย่างมีประสิทธิภาพอีกทางหนึ่งด้วย จากที่ผู้ศึกษาได้ศึกษาวิชาการทางด้านพุทธปรัชญาเถรวาทมา ประกอบกับได้มีประสบการณ์และมีส่วนร่วมในการส่งเสริมการศึกษาในโรงเรียนนายร้อยตำรวจนี้ได้มีการส่งเสริมการศึกษาในด้านคุณธรรมและจริยธรรม โดยผู้ศึกษาเห็นว่าการนำหลักของไตรสิกขามาเป็นเครื่องมือในการส่งเสริมการศึกษา ผู้ศึกษาจึงเห็นว่าการส่งเสริมการศึกษาที่ได้กล่าวมาแล้วนี้ มีส่วนที่มีหลักการคล้ายคลึงกันกับหลักธรรมไตรสิกขาในทางพุทธปรัชญาเถรวาท คือศีล สมาธิ และปัญญา การส่งเสริมการศึกษาแบบนี้มีรูปแบบการส่งเสริมการศึกษาโดยใช้หลักของไตรสิกขาบูรณาการได้อย่างดีเยี่ยม

ดังนั้น ผู้ศึกษามีวัตถุประสงค์ที่จะนำเสนอในประเด็นดังกล่าวจึงได้เขียนบทความนี้สำหรับเนื้อหาที่ผู้ศึกษาจะนำเสนอมีอยู่ ๓ ประเด็นหลัก คือ

๑) การส่งเสริมการศึกษาตามแนวทางพุทธปรัชญาเถรวาท

๒) การส่งเสริมการศึกษาด้วยไตรสิกขาตามแนวทางในพุทธปรัชญาเถรวาท

๓) การเปรียบเทียบการใช้หลักธรรมในไตรสิกขาในการส่งเสริมการศึกษาตามแนวทางพุทธปรัชญาเถรวาทโดยมีรายละเอียดของแต่ละประเด็นจะได้นำเสนอตามลำดับดังต่อไปนี้

๑. การส่งเสริมการศึกษาตามแนวทางพุทธปรัชญาเถรวาท

การส่งเสริมการศึกษาตามแนวพุทธปรัชญาเถรวาท มีความสำคัญมากมายหลายประเด็นมีหลักคำสอนสำหรับการส่งเสริมและพัฒนาบุคคลให้บรรลุจุดมุ่งหมายสูงสุดแห่งชีวิตบนพื้นฐานของเหตุผลและความถูกต้องในพุทธปรัชญาเถรวาทได้กำหนดแนวทางการปฏิบัติในการฝึกฝนอบรมตนด้วยการให้ละความชั่ว ประพฤติแต่ความดี และทำจิตใจของตนให้บริสุทธิ์ ผ่องใสซึ่งในขั้นตอนของการพัฒนาตนนั้น ต้องเริ่มต้นด้วยมีศรัทธา คือมีความเชื่อที่ถูกต้องในหลักเหตุและผลโดยอาศัยปัญญาเข้าพิจารณาทุกขั้นตอนของการปฏิบัติ แต่การที่คนเราจะมปัญญาได้นั้น ตนเองก็ต้องรู้จักคิด รู้จักอบรมปัญญาให้เกิดขึ้น ด้วยการฟังจากบุคคลอื่นบ้าง จากการศึกษาคำร่ำบาง จากการรู้จักคิดพิจารณาด้วยตนเองบ้าง จากการเรียนรู้จากสิ่งแวดล้อมทั่วไปบ้าง จากประสบการณ์ต่าง ๆ บ้าง เมื่อคนเรามีปัญญาความรอบรู้แล้ว จะสามารถชี้แนะทาง

ไปสู่ความสำเร็จทั้งในด้านหน้าที่การงาน และการดำเนินชีวิตประจำวัน โดยกำหนดประเด็นหลักไว้ คือ ความสำคัญของการส่งเสริมการศึกษาตามแนวทางพุทธปรัชญาเถรวาทเป็นอย่างไร รูปแบบการส่งเสริมการศึกษาเป็นอย่างไร รูปแบบที่ใช้ส่งเสริมการสอนเป็นอย่างไร ประโยชน์ของผู้ศึกษาเป็นอย่างไรศักยภาพของผู้ศึกษาเป็นอย่างไรและยังสามารถที่จะพัฒนาจิตใจตนเองให้เข้าถึงความมีอิสรภาพอย่างแท้จริง เช่น การทำให้จิตของตนให้หลุดพ้นจากกิเลสตัณหาและความทุกข์ทั้งปวงได้

๑.๑. ความสำคัญของการส่งเสริมการศึกษาตามแนวทางพุทธปรัชญาเถรวาทเป็นอย่างไร

ความสำคัญที่สุด คือ การเน้นที่ผลของการประพฤติปฏิบัติยิ่งกว่าการเน้นที่รูปแบบ พระธรรมวินัยหรือพุทธปรัชญานี้ เป็นไปเพื่อประโยชน์สุขของเหล่าสรรพสัตว์ทั้งหลาย การได้รับผลของการปฏิบัติจึงเป็นความมุ่งหมายสูงสุดในพุทธปรัชญาเถรวาท แม้เราจะเรียนความรู้ทางปริยัติมากเท่าใดก็ยังมี ความสำคัญน้อยกว่าการปฏิบัติ ส่วนขั้นตอนในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาที่ทรงวางหลักไว้เป็น ๓ ชั้น ได้แก่ เบื้องต้น ท่ามกลางและที่สุด ซึ่งเป็นการกล่าวถึงความงามแห่งพรหมจรรย์ในเบื้องต้น ในท่ามกลาง และในที่สุด คือ การลงมือประพฤติปฏิบัติกาย วาจา และใจ ให้บริสุทธิ์ โดยบริบูรณ์ทั้งความรู้เชิงปริยัติและปฏิบัติ ในเรื่องไตรสิกขา ๓ คือ ศีล สมาธิ และปัญญา^๒ เพราะเหตุนี้พระพุทธศาสนาจึงถือว่าศีลคือข้อปฏิบัติเบื้องต้นที่อบรมกาย วาจาให้เป็นปกติ ส่วนสมาธิเป็นข้อปฏิบัติในท่ามกลางเป็นเครื่องอบรมจิตให้ตั้งมั่น ให้บริสุทธิ์ และให้ควรแรงงาน เพื่อทำหน้าที่ในที่สุดของจิต คือ ปัญญารู้แจ้งให้เกิดขึ้น เพื่อถึงซึ่งความดับแห่งทุกข์ในอริยสัจได้สิ้นเชิง คือ บรรลุมรรค ผล นิพพานในที่สุด

^๒ พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต). พจนานุกรมพุทธศาสน์. (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์พระพุทธศาสนาของธรรมสภา, ๒๕๕๔) หน้า ๑๒๑.

๑.๒ รูปแบบการส่งเสริมการศึกษาเป็น อย่างไร

ในพุทธปรัชญาเถรวาทกล่าวว่า เมื่อครั้งการประกาศพระปาติโมกข์ดังกล่าว ถือว่าเป็นการประกาศอุดมการณ์ หลักการและวิธีการ ใช้หลักธรรมวินัยเป็นตัวส่งเสริมและพัฒนาตัวผู้ศึกษาเองให้อยู่ในระเบียบกฎเกณฑ์ นอกจากหลักการดังกล่าว พระพุทธองค์ได้ตรัสหลักการสอนหรือวิธีเผยแผ่อีก ความว่า อานนทฺ การแสดงธรรมให้คนอื่นฟัง มีใช้สิ่งทำได้ง่าย ผู้แสดงธรรมแก่คนอื่น พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงตั้งธรรม ๕ อย่างนี้ ไว้ในใจ คือ

๑. อนุพุทฺธิกถ ก่่าวความไปตามลำดับคือแสดงหลักธรรมหรือเนื้อหาวิชาตามลำดับความง่ายยากและลุ่มลึกมีเหตุผลสัมพันธ์ต่อเนื่องกันไปโดยลำดับ

๒. ปริยายทสฺสาวี ซึ่งแจกยกเหตุผลมาแสดงให้เข้าใจคือชี้แจงให้เข้าใจชัดในแต่ละแง่แต่ละประเด็นโดยอธิบายขยายความยกย่องไปต่าง ๆ ตามแนวเหตุผล

๓. อนุทยตปฏิจฺจ แสดงธรรมด้วยอาศัยเมตตา คือสอนเขาด้วยจิตเมตตามุ่งจะให้เป็นที่ประโยชน์แก่เขา

๔. นอามิสฺนุทฺโร ไม่แสดงธรรมด้วยเห็นแก่อามิส คือ สอนเขาไม่ใช่เพราะมุ่งที่ตนจะได้ลาภหรือผลประโยชน์ตอบแทน

๕. อุตฺตานญฺจปรณฺญอนุปฺพหฺจ แสดงธรรมไม่กระทบตนและผู้อื่น คือ สอนตามหลักตามเนื้อหา มุ่งแสดงอรรถแสดงธรรมไม่ยกตนไม่เสียดสีข่มขู่ผู้อื่น^๓

หลังจากที่พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงประกาศหลักการวิธีการหรืออุดมการณ์ในการแสดงธรรมให้แก่พระสาวกผู้ที่จะไปทำการเผยแผ่หลักธรรมวินัยในครั้งนั้น การแสดงธรรมยังทรงพิจารณาเนื้อหาหรือเรื่องที่สอน ตัวผู้เรียน ตัวผู้สอน พร้อมทั้งลีลาการสอนอีกด้วยดังนี้

๒.๒ รูปแบบที่ใช้ส่งเสริมการสอนเป็น อย่างไร

๑. อภิญาญจัมมเทสนา คือ ทรงสั่งสอน เพื่อให้ผู้ฟังรู้อย่างเห็นจริงในธรรมที่ควรรู้อย่างเห็นจริง หมายความว่า ทรงสอนให้รู้แจ้ง เห็นจริงเฉพาะเท่าที่จำเป็นสำหรับสาวกนั้น ๆ สิ่งที่ทรงรู้แล้ว แต่เห็นว่าไม่จำเป็นสำหรับผู้ฟัง หรือผู้รับการสอน ก็จะไม่สอนสิ่งนั้น^๔

๒. สนิทานจัมมเทสนา ทรงแสดงธรรมอย่างมีเหตุผล เพื่อให้ผู้ฟังพอตรงตามให้เห็นด้วยตนเอง^๕

๓. สัปปาฏิหาริยจัมมเทสนา ทรงสั่งสอนเป็นอัศจรรย์เพื่อให้ผู้ฟังนำมาปฏิบัติตามสมควรย่อมได้ผลตามสมควรแก่กำลังแห่งการปฏิบัติของตน

๒.๓ ประโยชน์ของผู้ศึกษาเป็นอย่างไร

ในการประกาศพระพุทธศาสนาโดยยึดหลักประโยชน์ และความสุข ของมหาชนเป็นที่ตั้ง ถือเป็นวัตถุประสงค์หลักในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา ดังที่พระพุทธเจ้า ทรงประทานโอวาทให้แก่เหล่าพระสาวกชุดแรกที่ทรงส่งให้ไปประกาศพรหมจรรย์ว่า “พวกเธอ จงเที่ยวจาริก เพื่อประโยชน์และความสุขแก่ชนหมู่มาก เพื่ออนุเคราะห์โลก เพื่อประโยชน์เกื้อกูลและความสุขแก่ทวยเทพและมนุษย์ พวกเธออย่าได้ไปร่วมทางเดียวกันสองรูป จงแสดงธรรมงาม ในเบื้องต้น

^๓ พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต). พุทธวิธีในการสอน. (กรุงเทพฯ ฯ: โรงพิมพ์มูลนิธิพุทธธรรม, ๒๕๕๒) หน้า ๓๓๓.

^๔ (ส.ม. / ๑๙ / ๑๑๑ / ๖๑๓)

^๕ (ขุ.อิติ. / ๒๕ / ๙๒ / ๔๖๕)

งามในท่ามกลาง งามในที่สุด จงประกาศพรหมจรรย์ พร้อมทั้งอรรถทั้งพยัญชนะ ครบบริบูรณ์ บริสุทธิ์” หลักการนี้เพื่อให้เกิดประโยชน์สุข ๓ ประการ

๑. ทิฏฐธัมมิกัตถประโยชน์ได้แก่ ประโยชน์ในปัจจุบัน ๔ อย่าง บ้างเรียกว่า หัวใจเศรษฐี อู อา สะ หมายถึง ธรรมที่เป็นไปเพื่อประโยชน์ ในปัจจุบัน หลักธรรมอันอำนวยประโยชน์สุขขั้นต้น เพื่อประโยชน์สุขสามัญที่มองเห็นกันในชาตินี้ ที่คนทั่วไปปรารถนา มี ทรัพย์ ยศ เกียรติ ไม้ตรี เป็นต้น อันจะสำเร็จด้วยธรรม ๔ ประการ คืออุกฤษฐานสัมปทา อารักขสัมปทา กัลยาณมิตตตา และสมชีวิตา

๒. สัมปรายิกัตถประโยชน์ได้แก่ ประโยชน์ที่บุคคลจะพึงได้ หรือพึงได้รับในภพหน้า มีลัทธาสัมปทา ลีลสัมปทา จากสัมปทา ปัญญาสัมปทา

๓. ปรมัตถประโยชน์ ได้แก่ประโยชน์ สูงสุด ถ้าพูดกันง่าย ๆ ก็คือเรื่องนิพพาน หรือความมีใจ เป็นอิสระ ความมีจิตหลุดพ้น มีจิตใจปลอดโปร่งผ่องใส เบิกบานอยู่ได้ตลอดเวลา เพราะปราศจากกิเลสจุดหมาย นี้แบ่งเป็น ๓ อย่าง หรืออาจจะเรียกได้ว่าเป็น ๓ ระดับ ซึ่งอยู่ในวงหรือขอบเขตของพระพุทธศาสนา เป็นลักษณะทั่วไปอย่างหนึ่ง ซึ่งช่วยให้ได้ระมัดระวังว่า เราจะสอนหรือแสดงหลักการของพระพุทธศาสนา นั้น ไม่ใช่จะต้องจำกัดเอาอย่างเดียว เมื่อใครพูดถึงเรื่อง ระดับอื่น ประโยชน์ระดับอื่นแล้ว ไม่ยอมรับเลย บอกว่า อันนี้ไม่ใช่พุทธศาสนา มิใช่อย่างนั้น พระพุทธศาสนา ครอบคลุมได้ทั้ง ๓ ระดับอย่างนี้ อ้อ ถ้าหากจะไม่แบ่ง ในแง่ระดับ จะแบ่งในแง่ประโยชน์ หรือจุดหมายที่ เกี่ยวข้องกับความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์เป็นด้าน ๆ ท่านก็แบ่งไว้อีก บอกว่าประโยชน์มี ๓ อย่าง หรืออรรถ ๓ อย่าง คือ อัตตัตถะประโยชน์ตน ปรัตถะ ประโยชน์ ผู้อื่น และอุภยัตถะประโยชน์ทั้ง ๒ ฝ่าย หรือ ประโยชน์ ร่วมกัน

คำสอนประเภทนี้ก็มีเน้นอยู่มากมาย ในพระไตรปิฎก เช่น เน้นเรื่องการไม่เบียดเบียนตน ไม่เบียดเบียนผู้อื่น การไม่เบียดเบียนผู้อื่นเป็นปกติ แกมไม่เบียดเบียนตนอีกด้วย พระพุทธศาสนาย้ำ ซึ่งอันนี้เป็นลักษณะที่แปลก บางทีเราไม่ได้สังเกต ท่านให้มองตัวเองไม่ใช่ในแง่ตัวตน แต่มองเป็นชีวิตหนึ่ง เหมือนกับชีวิตทั้งหลาย ชีวิตคนอื่นเราไม่เบียดเบียน ฉะนั้นใด ตัวเราในฐานะที่เป็นชีวิตหนึ่งซึ่งใกล้ชิดที่สุด ต้องรับผิดชอบก่อน เราก็ไม่ควรเบียดเบียนเหมือนกัน แม้แต่การจำกัดความ ความเป็นพาล เป็นบัณฑิต อะไร นี้ ท่านก็ให้มองดูที่การเบียดเบียนตน เบียดเบียนผู้อื่น หรือไม่ ต่อจากนั้นก็ขยายออกไปในระดับปรัตถะอย่าง กว้างเช่น สำหรับพระภิกษุสงฆ์ สำหรับผู้ทำหน้าที่เกี่ยวกับพระพุทธศาสนา คำว่า “ปรัตถะ” นี้ก็จะขยายออกมา ในรูปที่ว่า พุทฺชนหิตาย พุทฺชนสุขาย เพื่อประโยชน์แก่ พุทฺชน เพื่อความสุขแก่พุทฺชน ซึ่งคิดเรื่องประโยชน์สุข แก่พุทฺชนนี้มากมายเหลือเกินในพระไตรปิฎก เช่นว่า พรหมจรรย์ หรือพรหมจรรย์นี้มีอยู่ยั่งยืนเพื่ออะไร ก็เพื่อประโยชน์สุขของพุทฺชน พระพุทธเจ้าส่งสาวกออก ประกาศพระศาสนา ก็เพื่อประโยชน์สุขแก่พุทฺชน การกระทำเพื่อประโยชน์สุขของพุทฺชนนี้ก็คือ เรื่องปรัตถะใน ระดับสำหรับผู้ทำหน้าที่เกี่ยวกับสังคม หรือประโยชน์ ที่กว้างไกลออกไป นี้ก็เป็นเรื่องเกี่ยวกับจุดหมาย

๒.๔ ศักยภาพของผู้ศึกษาเป็นอย่างไร

ในพระพุทธเจ้าถือหลักว่า มนุษย์เป็น ผู้ฝึกได้ มนุษย์สามารถที่จะรู้ตามได้ ถ้าเขาได้ฝึกฝนตน ตามหลักการที่แสดง การมองเช่นนี้ เป็นการมองที่ ศักยภาพทางปัญญาของมนุษย์มากกว่ามองในแง่ ความแตกต่างในด้านทางร่างกาย ซึ่งถือเป็นหลักใหญ่ หลักหนึ่ง ที่นำไปสู่การรับสมชก การพยายามที่จะทำให้ เห็นอุดมการณ์ที่เป็นเหมือนการมองมนุษย์ทุกคน ที่จิตใจ มากกว่ามองรูปลักษณะที่แสดงออกมาภายนอก อันจะนำไปสู่การรับฟังคำสอนและนำไปปฏิบัติ ให้เกิด ประโยชน์สูงสุดตามที่พระพุทธองค์ทรงแสดงไว้ ดังนี้

ดังนั้น หลักการเผยแพร่พระพุทธศาสนา จึงเป็นหลักการแห่งศีล สมาธิ และปัญญา ที่มุ่งเน้นในการปฏิบัติตามแนวทางอริยสัจ ๔ มรรคมีองค์ ๘ หรือ มัชฌิมาปฏิปทา (ทางสายกลาง) เพื่อให้เหล่าสรรพสัตว์ พันทุกข์ นี้คือประโยชน์สูงสุดพร้อมสัจจะเป้าหมายสูงสุดในพระพุทธศาสนา คือ พระนิพพาน

๒.๕ รูปแบบและพุทธวิธีการสอนเป็นอย่างไร

ในหนังสือประวัติพระพุทธศาสนา อธิบายถึงพุทธวิธีการสอน ซึ่งได้แยกประเด็นไว้น่าสนใจ ดังต่อไปนี้ คือ

๑. การส่งเสริมในด้านเนื้อหาที่สอน

๑) สอนจากสิ่งที่รู้เห็นและเข้าใจง่าย หรือรู้เห็นเข้าใจอยู่แล้ว ไปหาสิ่งที่รู้เห็นเข้าใจยาก หรือยังไม่รู้เห็นและเข้าใจ

๒) สอนเนื้อหาเรื่องที่ค่อยลุ่มลึกยากลงไป ตามลำดับขั้น และความต่อเนื่องเป็นสายลงไป

๓) ถ้าสิ่งที่สอนเป็นที่แสดงได้ ฟังสอนด้วยของจริง ให้ผู้เรียนได้ดู ได้เห็น ได้ฟังเอง อย่างที่เรียกว่า ประสบการณ์ตรง

๔) สอนตรงเนื้อหา ตรงเรื่อง คมอยู่ในเรื่อง มีจุดยืน ไม่วกวน ไม่ไขว้เขว ไม่ออกนอกเรื่อง โดยไม่มีอะไรเกี่ยวข้องในเนื้อหา

๕) สอนมีเหตุผล สามารถตรงตามเห็นจริงได้ อย่างที่เรียกว่า สนิทาน

๖) สอนเท่าที่จำเป็น พอดีสำหรับให้เกิดความเข้าใจ ให้การเรียนรู้อัพได้ผล ไม่ใช่สอนเท่าที่ตนรู้ หรือสอนแสดงภูมิว่าผู้สอนมีความรู้มาก

๗) สอนสิ่งที่มีความหมาย ควรที่เขาจะเรียนรู้และเข้าใจ เป็นประโยชน์แก่ตัวเขาเอง

๒. การส่งเสริมในด้านตัวผู้เรียน

พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงคำนึงถึงเนื้อหาและเรื่องที่สอน ในการเผยแพร่ พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงให้ความสำคัญเกี่ยวกับผู้เรียนด้วย เพราะการจะประสบความสำเร็จในการเผยแพร่นั้น ผู้เรียนหรือผู้ฟัง นับว่าเป็นปัจจัยสำคัญ พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงพิจารณาผู้เรียนดังนี้

๑) พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงรู้คำนึงถึง และสอนให้เหมาะสมตามความแตกต่างระหว่างบุคคล ๔ ประเภท เป็นต้น

๒) พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงปรับวิธี สอนพื่อนให้เหมาะกับบุคคล แม้สอนเรื่องเดียวกัน แต่ต่างบุคคล อาจใช้ต่างวิธี

๓) พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงคำนึงถึงความแตกต่างระหว่างบุคคลแล้ว ผู้สอนยังจะต้องคำนึงถึงความพร้อม ความสูงงอม ความแกร่รอบ แห่งอินทรีย์ หรือญาณ ที่บาลี เรียกว่า ปริปากะ ของผู้เรียนแต่ละบุคคลเป็นราย ๆ ไปด้วย

๔) พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงสอนโดยให้ผู้เรียนลงมือทำด้วยตนเอง ซึ่งจะช่วยให้เกิดความรู้ ความเข้าใจชัดเจน แม่นยำ และได้ผลจริง เช่น ทรงสอนพระจูฬปันถกผู้เฒ่าด้วยการให้หน้าผ้าขาวไปลูบคลำ จนได้บรรลุธรรม

๕) พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงสอนดำเนินไปในรูปที่ให้ผู้รู้สึกว่าผู้เรียนกับผู้สอนมีบทบาท ร่วมกัน ในการแสวงหาความจริง ให้มีการแสดงความคิดเห็น ในการโต้ตอบอย่างเสรี หลักนี้ จึงเป็นสิ่งสำคัญในวิธีการแห่งปัญญา ซึ่งต้องการอิสรภาพในทางความคิด และโดยวิธีนี้เมื่อเข้าถึงความจริง ผู้เรียนก็จะรู้สึกว่าเป็น ได้มองเห็นความจริงด้วยตนเอง และมีความชัดเจน มั่นใจ หลักนี้เป็นหลักที่พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงใช้เป็น ประจำ และมักมาในรูปการถามตอบ

๖) เอาใจใส่บุคคลที่ควรได้รับความสนใจพิเศษเป็นราย ๆ ไปตามควรแก่กาลเทศะ และเหตุการณ์เป็นต้น^๖

๗) ช่วยเหลือเอาใจใส่คนที่ด้อย ที่มีปัญหา เช่น ท่นจูปันถก เป็นต้น

๓. การส่งเสริมตัวการสอนเอง

ในพระพุทธศาสนาฝ่ายเถรวาท ได้อธิบายว่าพระผู้มีพระภาคเจ้าทรงให้ความสำคัญในส่วนที่เกี่ยวกับตัวผู้สอนหรือผู้แสดงเป็นอย่างมาก โดยแยกเป็นประเด็นได้ดังนี้ คือ

๑) ในการสอนแต่ละครั้งนั้น พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงเริ่มต้นเป็นจุดสำคัญมากอย่างหนึ่งการเริ่มต้นที่ดีมีส่วนช่วยให้การสอนสำเร็จผลดีเป็นอย่างมาก อย่างน้อย ก็เป็นเครื่องดึงความสนใจ และนำเข้าสู่เนื้อหาได้ พระพุทธเจ้าทรงมีวิธีเริ่มต้นที่น่าสนใจมาก โดยปกติพระองค์จะไม่ทรงเริ่มสอนด้วยการเข้าสู่เนื้อหาธรรมที่เดียว แต่จะทรงเริ่มสนทนากับผู้ทรงพบ หรือผู้มาเฝ้าด้วยเรื่องที่เขาู้เข้าใจดี หรือสนใจอยู่

๒) ในการสอนแต่ละครั้งนั้น พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงสร้างบรรยากาศในการสอนให้ปลอดโปร่ง เพลิดเพลินไม่ให้เกิดเครียด ไม่ให้เกิดความอึดอัดใจ และให้เกียรติแก่ผู้เรียน ให้เขามีความภูมิใจในตัว

๓) ในการสอนแต่ละครั้งนั้น พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงสอนมุ่งเนื้อหา มุ่งให้เกิดความรู้ความเข้าใจในสิ่งที่สอนเป็นสำคัญ ไม่กระทบตนและผู้อื่น ไม่มุ่งยกตนและไม่มุ่งเสียดีเสียใคร ๆ

๔) ในการสอนแต่ละครั้งนั้น พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงสอนโดยเคารพ คือ ตั้งใจสอน ทำจริง ด้วยความรู้สึกว่าเป็นสิ่งมีค่ามองเห็นความสำคัญของผู้เรียน และงานสั่งสอนนั้น ไม่ใช้สักว่าทำ หรือเห็นผู้เรียนโง่เขลา หรือเห็นเป็นชั้นต่ำ ๆ

๕) ในการสอนแต่ละครั้งนั้น พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงใช้ภาษาสุภาพ นุ่มนวล ไม่หยาบคาย ชวนให้สบายใจ สละสลวย และเข้าใจง่าย

๔. การส่งเสริมการสอนที่เรียกว่าพุทธลีลา

มีวิธีการสอนแบบต่าง ๆ และเทคนิคการสอนที่น่าสนใจดังกล่าวนั้น ควรได้นำมาศึกษาและปฏิบัติตามเพื่อความสำเร็จในการเผยแผ่ศาสนา โดยคุณลักษณะซึ่งเรียกได้ว่าเป็นลีลาในการแสดงธรรมของพระผู้มีพระภาคเจ้าท่านได้กล่าวไว้ ๔ อย่างคือ

๑) สันทัสสนา ได้แก่ อธิบายให้เห็นชัดเจนแจ่มแจ้ง เหมือนงูมอไปดูเห็นกับตา

๒) สมာทปนา ได้แก่ ชักจูงใจให้เห็นจริงด้วย ชวนให้คล้อยตามจนต้องยอมรับ และนำไปปฏิบัติ

๓) สมุตเตชนา ได้แก่ ระวังใจให้แกล้งกล้า บังเกิดกำลังใจ ปลุกให้มีอุตสาหะแข็งขัน มั่นใจว่าจะทำให้สำเร็จได้ไม่หวั่นระย่อต่อความเหนื่อยยาก

๔) สัมปหังสนา ได้แก่ ซื่อโลมใจให้เข้มขึ้น ำรง เบิกบาน ฟังไม่เบื่อ และเปี่ยมด้วยความหวัง เพราะมองเห็นคุณประโยชน์ที่ตนจะพึงได้รับจากการปฏิบัติ^๗

๕. การส่งเสริมการสอนแบบต่าง ๆ

ในส่วนวิธีการสอนหรือการแสดงธรรม คัมภีร์ทางพระพุทธศาสนาได้อธิบายว่า พระพุทธเจ้าทรงได้รับยกย่องว่า ทรงเป็นพระบรมครูและศาสดาเอกในโลก เพราะพระองค์ทรงมีวิธีสอนที่ดีเยี่ยม ทำให้ผู้ฟังเข้าใจแจ่มแจ้ง ในพระไตรปิฎกได้กล่าวถึงวิธีการที่พระพุทธเจ้าทรงแสดงธรรมทั้งโดยตรงและวิธีที่ทรงสอนของพระพุทธเจ้ามีหลากหลายวิธีด้วยกัน ไม่ได้จำกัดอยู่ด้วยวิธีใดวิธีหนึ่ง มีการเปลี่ยนแปลงไปตามความเหมาะสมกับเหตุการณ์ กาลเทศะและความ

^๖ พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต). พุทธวิธีการสอน. (กรุงเทพฯ ฯ: ๒๕๕๗), หน้า ๔๒ - ๔๘.

^๗ พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต). พุทธวิธีในการสอน. (กรุงเทพฯ ฯ: โรงพิมพ์สหธรรมิก, ๒๕๕๑) หน้า ๕๑ - ๖๓)

พร้อมของผู้ฟังกำลังแห่งสติปัญญา และสภาพแวดล้อมเป็นต้น ซึ่งลักษณะวิธีที่ทรงใช้สอนบ่อย ๆ มีอยู่ ๓ แนวทาง คือ

๑) การสอนแบบบรรยาย พระผู้มีพระภาคเจ้าจะทรงใช้เสมอในที่ประชุม ส่วนมากจะใช้ในโอกาสที่มีผู้ฟังจำนวนมาก

๒) การสอนแบบสนทนา เป็นวิธีที่ทรงใช้บ่อยมากที่สุด อาจเพราะผู้ฟังมีโอกาสได้แสดงความคิดเห็นทำให้การเรียนการสอนสนุก ทำให้ไม่รู้สึกรำคาญกำลังสนทนากับพระผู้มีพระภาคเจ้าอย่างสนุกสนานในการสนทนาหรือทำหน้าที่ซักถามนั้น พระองค์ทรงโยนประเด็นปัญหาให้ขบคิดแล้วทรงต้อนเข้าสู่จุดสรุปอันเป็นประเด็นที่ต้องการ

๓) การสอนแบบตอบปัญหา ในการตอบปัญหาของพระผู้มีพระภาคเจ้าทรงสอนให้พิจารณาคุณลักษณะของปัญหาและใช้วิธีตอบให้เหมาะสม ผู้ถามอาจถามด้วยวัตถุประสงค์ต่าง ๆ กัน บางคนถามเพื่อให้ได้ตอบคำถามในเรื่องที่สงสัยมานาน บางคนถามเพื่อลองภูมิ บางคนถามเพื่อข่มหรือปราบให้ผู้ตอบอับอาย บางคนถามเพื่อเทียบเคียงกับความเชื่อหรือคำสอนในลัทธิของตน ในการตอบปัญหานี้ พระองค์ทรงจำแนกวิธีการตอบปัญหาที่น่าสนใจไว้ โดยมีการแบ่งย่อยออกเป็น ๔ อย่าง ดังนี้

(๑) เอกังสพยากรณ์ปัญหา ปัญหาบางอย่างตอบตรงไปตรงมา ไม่อ้อมค้อม ไม่มีเงื่อนไข

(๒) ปฏิปุจฉาพยากรณ์ปัญหา ปัญหาที่ย้อนถามก่อน แล้วค่อยตอบ ปัญหาบางอย่างจะตอบทันทีไม่ได้ ต้องย้อนถามเพื่อความแน่ใจก่อนแล้วค่อยตอบ คือ ปัญหาที่ผู้ถาม ถามโดยอาการจะวาง

เป็นอุบายให้ผู้ตอบพลาดพลั้ง หรือเป็นปัญหาที่ประสงค์จะลองภูมิผู้ตอบ

(๓) วิภังชพยากรณ์ปัญหา ปัญหาที่แยกประเด็นตอบ บางครั้งก็แยกตอบเป็นเรื่อง ๆ เป็นประเด็น ๆ ไป

(๔) ฐปนียปัญหา ปัญหาแบบตัดประเด็นหรือไม่ตอบ มีปัญหาบางอย่างที่พระองค์ไม่ทรงตอบเรียกว่า อัพยากรณ์ปัญหา^๘

๖. การใช้อุบายส่งเสริมเพื่อประกอบการสอน

ในกลวิธีและอุบายประกอบการสอนนั้นในหลักกพุทธวิธีการสอนพระพุทธเจ้าจะทรงใช้กลวิธีและอุบายในการสอน เพื่อต้องการให้คำสั่งสอนได้ฝังรากลึกเข้าถึงพุทธบริษัทโดยทั่วหน้ากัน มี ๑๐ ประการ ดังนี้ คือ

๑) การยกอุทาหรณ์และเล่านิทาน ประกอบการยกตัวอย่างประกอบคำอธิบายและการเล่านิทานประกอบการสอนช่วยให้เข้าใจความได้ง่ายและชัดเจนช่วยให้จำได้แม่นยำเห็นจริงและเกิดความเพลิดเพลินทำให้การเรียนการสอนมีรสยิ่งขึ้น^๙

๒) การเปรียบเทียบด้วยข้ออุปมา คำอุปมาช่วยให้เรื่องที่ลึกซึ้งเข้าใจยากปรากฏความหมายเด่นชัดออกมาและเข้าใจง่ายขึ้นโดยเฉพาะมักใช้ในการอธิบายสิ่งที่เป็นนามธรรมเปรียบเทียบให้เห็นชัดด้วยสิ่งที่เป็นรูปธรรมหรือแม้เปรียบเรื่องที่เป็นรูปธรรมด้วยข้ออุปมาแบบรูปธรรมก็ช่วยให้ความหนักแน่นเข้า^{๑๐}

๓) ใช้อุปกรณ์ การสอนในสมัยพุทธกาลย่อมไม่มีอุปกรณ์การสอนชนิดต่าง ๆ ที่จัดทำขึ้นไว้เพื่อการสอนโดยเฉพาะเหมือนสมัยปัจจุบันเพราะยังไม่มีการจัดการศึกษาเป็นระบบขึ้นมาอย่างกว้างขวาง หากจะใช้อุปกรณ์บ้างก็คงต้องอาศัยวัตถุสิ่งของที่มี

^๘ (อ.จ. จตุกก ๒๑ / ๗๐ / ๓๓๒)

^๙ (ที.ม. ๑๐ / ๒๑๖ / ๑๖๔)

^{๑๐} (ช.ธ. ๒๕ / ๑๖ / ๑๘)

ในธรรมชาติหรือเครื่องใช้ต่าง ๆ ที่ผู้คนใช้กันอยู่ในสมัยนั้น

๔) ทำให้ดูเป็นตัวอย่างวิธีสอนที่ดีที่สุดอย่างหนึ่งโดยเฉพาะในทางจริยธรรมคือการทำให้เป็นตัวอย่างซึ่งเป็นการสอนแบบไม่ต้องกล่าวสอนเป็นทำนองการสาธิตให้ดู แต่ที่พระพุทธเจ้าทรงกระทำนั้นเป็นไปในรูปทรงเป็นผู้เป็นที่ดี การสอนโดยทำให้เป็นตัวอย่างก็คือพระจริยาวัตรอันดีงามที่เป็นอยู่โดยปกติ แต่ที่ทรงปฏิบัติเป็นเรื่องราวเฉพาะก็มี

๕) การเล่นเกมภาษาเล่นคำและใช้คำในความหมายใหม่การเล่นภาษาและเล่นคำเป็นเรื่องของความสามารถในการใช้ภาษาผสมกับปฏิภาณข้อนี้ก็เป็น การแสดงให้เห็นถึงพระปรีชาสามารถของพระพุทธเจ้าที่มีรอบไปทุกด้าน เมื่อผู้ใดทูลถามมาเป็นคำร้อยกรองพระองค์ก็ทรงตอบเป็นคำร้อยกรองไปทันที ทำนองกลอนสดบางที่เขาทูลถามหรือกล่าวข้อความโดยใช้คำที่มีความหมายไปในทางไม่ติงามพระองค์ก็ตรัสตอบไปด้วยคำพูดเดียวกันนั้นเองแต่เป็นคำพูดในความหมายที่ต่างออกไปเป็นฝ่ายติงามคำสนทนาโต้ตอบแบบนี้มีรสอยู่ แต่ในภาษาเดิมแปลออกสู่ภาษาอื่นย่อมเสียรสเสียความหมายบางครั้งผู้มาเข้าบริภาษพระองค์ด้วยคำพูดต่าง ๆ ที่รุนแรงยิ่งพระองค์ก็ยอมรับคำบริภาษเหล่านั้นทั้งหมดแล้วทรงแปลความหมายอธิบายเสียใหม่ให้เป็นเรื่องตลก

๖) อุบายเลือกคนและการปฏิบัติรายบุคคลการเลือกคนเป็นอุบายสำคัญในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาเริ่มแรกประดิษฐานพระพุทธศาสนาพระพุทธเจ้าทรงดำเนินพุทธกิจด้วยพระพุทโธบายที่ได้ผลคืออย่างยิ่งในการสั่งสอนแสดงธรรมก็เช่นกันทรงมักเริ่มต้นด้วยบุคคลที่เป็นพระมหากษัตริย์หรือประมุขของประเทศอีกทั้งผู้นำของลัทธิต่าง ๆ ทำให้การประกาศพระศาสนาของพระองค์นั้นได้ประสบผลสำเร็จอย่างยิ่งและรวดเร็วอีกทั้งเป็นการยืนยันพระปรีชาสามารถของพระองค์เป็นอย่างดีด้วย

๗) การรู้จักจังหวะและโอกาส วิธีสอนเช่นนี้ผู้เรียนยังไม่พร้อมยังไม่เกิดปริปากะแห่งอินทรีย์หรือญาณ ผู้สอนต้องมีความอดทนไม่ชิงหักท้าวหรือตึงตันทำแต่ต้องตื่นตัวอยู่เสมอเมื่อถึงจังหวะและโอกาสก็ต้องมีความจับไวที่จะจับมาใช้ให้เป็นประโยชน์ไม่ปล่อยให้ผ่านเลยไปดังตัวอย่างเช่นในระยะเวลาเริ่มแรกประกาศพระพุทธศาสนา ณ วันมาฆปุรณมีหลังตรัสรู้๓เดือนเมื่อประทับอยู่ ณ เวฬุวันพระสงฆ์สาวกมาประชุมพร้อมกัน ณ ที่นั้นและเป็นโอกาสเหมาะ พระองค์ก็ทรงแสดงโอวาทปาฏิโมกข์เป็นการใช้จังหวะและโอกาสให้เกิดประโยชน์

๘) ความยืดหยุ่นในการใช้วิธีการ ถ้าผู้สอนสอนอย่างไม่อึดตื้อตัดตัดตันทามานะที่จิตใจเสียให้เหนื่อยที่สุดก็จะมุ่งไปยังผลสำเร็จในการเรียนรู้เป็นสำคัญ สุดแต่จะใช้กลวิธีใดให้การสอนได้ผลดีที่สุดก็จะทำในทางนั้น ไม่กลัวว่าจะเสียเกียรติไม่กลัวจะถูกรู้สึกว่าเป็นบ้างคราวเมื่อสมควรก็ยอมรับให้ผู้เรียนรู้สึกว่าเขาเก่ง บางคราวสมควรชมก็ชมโอ้อ่อนอ่อนผ่อนตามก็ยอมตาม สมควรขัดก็ขัด สมควรคล้อยก็คล้อย สมควรปลอบก็ปลอบ ดังพระดำรัสว่าเราฝึกผู้ที่ควรฝึกได้ด้วยวิธีแบบสุภาพบ้างวิธีแบบรุนแรงบ้างวิธีทั้งแบบสุภาพและแบบรุนแรงบ้าง

๙) ลงโทษและการให้รางวัลมีคำสั่งรเรริญพระพุทธคุณที่ยกมาแสดงข้างต้นว่าพระผู้มีพระภาคเจ้าทรงฝึกอบรมชุมชนได้ดีถึงเพียงนี้โดยไม่ต้องใช้อาชญาแสดงว่าการใช้อำนาจลงโทษไม่ใช่วิธีการฝึกคนของพระพุทธเจ้า อย่างไรก็ตามการลงโทษน่าจะมีอยู่แบบหนึ่งหมายถึงการลงโทษตนเองซึ่งมีทั้งในทางธรรมและวินัย ในทางวินัยถือว่ามิชอบบัญญัติความประพฤติอยู่แล้วและบทบัญญัติเหล่านี้พระพุทธเจ้าทรงบัญญัติไว้ด้วยความเห็นชอบแห่งสงฆ์ ส่วนในทางธรรมภิกษุที่เหลือขอคืออยากสอนยากจริง ๆ สอนไม่ได้จริง ๆ ก็จะถูกกลายถูกเพื่อนพรหมจารีและเพื่อนภิกษุถือว่าเป็นผู้ที่ไม่ควรว่ากล่าวสั่งสอนและตักเตือน ไม่มีใครคบค้า

สมาคมด้วย ไม่ว่าจะทางธรรมหรือวินัยโดยวิธีนี้ซึ่งถือเป็น บทลงโทษที่รุนแรงที่สุดส่วนการให้รางวัลทรงใช้การ ชมเชยยกย่อง ก็เป็นในรูปแบบการยอมรับคุณความดีของ ผู้นั้นคือกล่าวชมโดยธรรมให้เขามั่นใจในการทำความดี

๑๐) กลวิธีแก้ปัญหาเฉพาะหน้า ปัญหาเฉพาะหน้าที่เกิดขึ้นบางครั้งคราวย่อมมีลักษณะ แตกต่างกันไปไม่มีที่สุด การแก้ปัญหาเฉพาะหน้าย่อม อาศัยปฏิภาณคือความสามารถในการประยุกต์หลักวิธี การและกลวิธีต่าง ๆ มาใช้ให้เหมาะสมเป็นเรื่องเฉพาะ ครั้งเฉพาะคราวไป อย่างไรก็ตามได้เห็นตัวอย่างการ แก้ปัญหาเช่นนี้อาจช่วยให้เกิดความเข้าใจในแนวทาง ที่จะนำไปใช้ปฏิบัติได้บ้าง การประกาศพระศาสนา พระพุทธเจ้าก็ทรงประสบปัญหาเฉพาะหน้าอยู่ตลอดเวลา และทรงแก้สำเร็จไปในรูปต่าง ๆ

๒. การส่งเสริมการศึกษาด้วยไตรสิกขาตาม แนวทางในพุทธปรัชญาเถรวาท

ในบรรดากระบวนการพัฒนาชีวิตมนุษย์ถือว่าการศึกษเป็นสิ่งสำคัญเพราะการศึกษาเป็นการพัฒนา คนให้เป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ ทั้งทางด้านกาย ทางด้าน สังคม ทางด้านจิตใจ และทางด้านปัญญาดังที่ได้กล่าว มาแล้ว หลักคำสอนในทางพุทธปรัชญาเถรวาทได้ให้ ความสำคัญกับคำว่า สิกขาหรือ ที่เรามักเรียกในภาษาไทยว่าศึกษา หลักของสิกขานี้เป็นหลักการที่มีความ หมายครอบคลุมการปฏิบัติทั้งหมดในพุทธปรัชญา เถรวาทจนกล่าวได้ว่าเรื่องของการศึกษาเป็นเรื่องพุทธ ปรัชญาเถรวาทแทบทั้งสิ้น สำหรับความหมายของ ไตรสิกขาคืออะไร แนวคิดตามหลักของไตรสิกขาเป็น อย่างไรรูปแบบและแนวทางของไตรสิกขาเป็นอย่างไร การนำรูปแบบไตรสิกขาไปใช้ในการส่งเสริมการศึกษา ทำได้อย่างไรผู้ศึกษาจะได้นำเสนอตามลำดับดังนี้

๒.๑. ความหมายไตรสิกขาเป็นอย่างไร

คำว่า ไตรสิกขาในหลักคำสอนตาม แนวทางพุทธปรัชญา หมายถึง ข้อที่จะต้องศึกษาอย่าง หรือ ข้อปฏิบัติที่เป็นหลักสำหรับการศึกษาคือ ผีกตัด อบรม กาย วาจา และจิตใจ ให้เกิดปัญญารู้แจ้งเห็นจริง ให้ยิ่งขึ้นไปจนบรรลุจุดหมายสูงสุดคือพระนิพพาน^{๑๐} คำว่าการศึกษาที่ใช้ในภาษาไทยนั้นเป็นคำที่นำมาจาก ภาษาสันสกฤต ถ้าเป็นบาลีก็คือ สิกขา เรียกได้ว่าเป็น คำเดียวกัน สิกขา คือการศึกษาในหลักพุทธปรัชญา เถรวาท และสิกขาในพุทธปรัชญาเถรวาทนั้นมี ๓ อย่าง ได้แก่ ศีล สมาธิและปัญญา นั่นเอง หลักไตรสิกขานี้ ครอบคลุมการปฏิบัติทั้งหมดในพุทธปรัชญาเถรวาท ไตรสิกขาเป็นหลักกรรมภาคปฏิบัติเมื่อหลักปฏิบัติธรรม ทั้งหมดอยู่ในหลักสิกขาก็กล่าวได้ว่าพุทธปรัชญา เถรวาทนั้นเป็นหลักกรรมแห่งการศึกษา เรื่องของการ ศึกษาเป็นเรื่องของพุทธปรัชญาเถรวาททั้งสิ้น การส่งเสริม และพัฒนาตนให้เป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์นั้นแหละเป็นเนื้อ เป็นตัวเป็นความหมายที่แท้ของการศึกษา การศึกษานั้น เป็นทั้งตัวการส่งเสริมและเป็นเครื่องมือสำหรับการ พัฒนาคน โดยการศึกษาตัวคนทั้งคนนี้ต้องศึกษาเรียนรู้ ทั้งชีวิต การส่งเสริมและการพัฒนาด้านการศึกษา เมื่อ ผู้เรียนมีการศึกษาอย่างนี้แล้วก็จะเอาคุณสมบัติที่ตัวมี ซึ่งเกิดจากการศึกษานี้ไปเป็นเครื่องมือในการดำเนินชีวิต และสร้างสรรค์สิ่งต่าง ๆ การศึกษาจึงกลายเป็นเครื่องมือ ส่งเสริมและการพัฒนาให้ดีขึ้น

๒.๒ แนวคิดตามหลักของไตรสิกขาเป็น อย่างไร

แนวคิดการส่งเสริมการศึกษาตาม แนวทางไตรสิกขานี้เป็นการพัฒนาแบบองค์รวม มีหลัก การที่สำคัญดังนี้

^{๑๐} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต). พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม. (กรุงเทพฯ. : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๖) หน้า ๔๔๒.

๑) สร้างปัจจัยแห่งสัมมาทิฐิให้เกิดขึ้นก่อน ได้แก่ (๑) ปัจจัยภายนอกที่ดี (ปรโตโมสะ) คือสภาพแวดล้อมทางกายภาพและสภาพแวดล้อมทางสังคมที่ดี มีความเป็นกัลยาณมิตร ๒) ฝึกการคิดอย่างถูกวิธี (โยนิโสมนสิการ) เป็นการให้ถูกวิธี ถูกต้องและเป็นระบบอันจะเป็นปัจจัยที่ส่งเสริมสนับสนุนให้ความเห็นถูกต้องคือสัมมาทิฐิเกิดขึ้น เมื่อสัมมาทิฐิเกิดขึ้นแล้วก็จะทำให้เห็นแนวทางดำเนินการที่ชัดเจนแจ่มแจ้งก็เข้าสู่กระบวนการฝึกตามหลักไตรสิกขา

๒) การฝึกตามหลักของไตรสิกขาซึ่งมีหลักสำคัญ ๓ประการ ได้แก่ (๑)ศีล เป็นเรื่องของการฝึกศึกษาด้านความสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อมทางวัตถุและทางสังคม บางที่ท่านแยกย่อยไปอีก คือ การพัฒนาความสัมพันธ์กับวัตถุ เรียกว่า “กายภาวนา” และการพัฒนาความสัมพันธ์กับเพื่อนมนุษย์ เรียกว่า สีสภาวนา (๒) สมาธิ เป็นการพัฒนาด้านจิตใจ เช่น เรื่องของคุณธรรม ความดี เรื่องของสมรรถภาพจิตใจความเข้มแข็ง หมั่นเพียรอดทน ความมีสติ สมาธิ ความสุข ความสดชื่น เบิกบาน เรียกว่า จิตภาวนา (๓) ปัญญา เป็นการพัฒนาด้านความรู้ความเข้าใจ เห็นความรู้ตามความเป็นจริง หรือรู้ตามที่มันเป็น เรียกว่า ปัญญาภาวนา^{๑๒}

๓) วัดและประเมินผล

การส่งเสริมการศึกษาควรพัฒนาให้รอบด้านครอบคลุมนั้น นักการศึกษาปัจจุบันว่ามี ๔ อย่าง ซึ่งตรงพอดีกับในพุทธปรัชญาเถรวาท เรียกว่า การส่งเสริมและการพัฒนา ๔ ด้านคือ

๑) การส่งเสริมพัฒนาด้านร่างกาย แยกได้เป็นหลายอย่าง อย่างง่ายที่สุด คือ พัฒนาร่างกายให้แข็งแรงมีสุขภาพดี หายโรคหายภัย แต่พุทธศาสนายังพูดต่อไปอีกถึงการพัฒนากายในความหมายว่าเป็นการพัฒนาความสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อมทาง

กายภาพอย่างถูกต้องดีงาม ตัวการพัฒนากาย เรียกว่า กายภาวนา ถ้าเป็นคนก็เรียกว่า ภาวิตกายแปลว่าคนที่พัฒนากายแล้ว

๒) การส่งเสริมและพัฒนาด้านศีล คือ การพัฒนาการอยู่ร่วมกันในสังคมด้วยดีมีระเบียบวินัย อยู่ในกฎเกณฑ์กติกา มีชีวิตที่เกื้อกูลเป็นประโยชน์ และมีอาชีพที่ถูกต้องโดยประกอบสัมมาชีพ พัฒนาศีลนี้ปัจจุบันเรียกว่าการพัฒนาทางสังคม ทางศาสนาเรียกเป็นศัพท์ว่า ศีลภาวนา ถ้าเป็นคนได้พัฒนาศีลแล้วก็เรียกว่า ภาวิตศีล

๓) การส่งเสริมและพัฒนาด้านจิต เป็นการฝึกอบรมเสริมสร้างจิตใจ ให้พร้อมพร้อม สมบูรณ์ ด้วยคุณสมบัตินี้ ๓ คือ (๑) คุณภาพจิต ได้แก่ พวกคุณธรรมต่าง ๆ คือ เสริมสร้างจิตใจให้ดีงาม (๒) สมรรถภาพจิตหรือความสามารถของจิต คือ ความมีสติดี มีวิริยะ ความเพียรพยายามสู้งาน มีขันติ ความอดทนและทนทาน (๓) สุขภาพจิตคือมีจิตที่มีสุขภาพดี มีจิตใจเป็นสุข สดชื่น เบิกบาน ร่าเริง ปลอดภัย โปร่ง สงบ ผ่องใส การพัฒนาจิตนี้ถ้าเรียกสั้น ๆ ก็เรียกว่า จิตตภาวนา ถ้าเป็นคนที่ฝึกอบรมจิตแล้ว พัฒนาจิตแล้วก็เรียกว่าเป็น ภาวิตจิต

๔) การส่งเสริมและพัฒนาปัญญา แบ่งได้ดังนี้ปัญญาขั้นแรกคือปัญญาที่เป็นความรู้ความเข้าใจในศิลปวิทยาการ ต่อจากนั้น ลึกซึ้งลงไปอีกคือ การรับรู้ เรียนรู้อย่างถูกต้อง ตามความเป็นจริง ไม่เบียดเบียนหรือเอินเอียงด้วยอคติเห็นจากการรับรู้ นั้น ยังมีขั้นต่อไปอีกคือ การคิด การวินิจฉัย ซึ่งหมายถึง การคิดวินิจฉัยด้วยการใช้ปัญญาโดยบริสุทธิ์ใจ ปัญญาอีกขั้นหนึ่งคือปัญญาที่รู้เข้าใจถึงสาระแห่งความเป็นไปของโลกและชีวิต รู้ทางเสื่อม ทางเจริญและเหตุปัจจัยที่เกี่ยวข้อง รู้วิธีแก้ปัญหามา และสร้างสรรค์ความสำเร็จ

^{๑๒} พระครูปลัดสัมพิพัฒนธรรมาจารย์. (ประเสริฐ มนต์เสวี) อานาปานสติภาวนา. (กรุงเทพฯ : บริษัทประยูรสาส์นไทย การพิมพ์, ๒๕๕๕) หน้า ๗๒.

ที่ทำให้พัฒนาตน พัฒนาชีวิตและสังคมให้เจริญดีมากยิ่งขึ้น ๆ ขึ้นไป ขั้นสุดท้ายได้แก่ ปัญญาที่รู้เท่าทันธรรมชาติของสังขาร คือโลกและชีวิต เข้าถึงความเจริญแท้ของการที่สิ่งทั้งหลายเป็นไปตามเหตุปัจจัยของมัน ทำให้คลายความยึดติดถือมั่นโดยวางใจได้ถูกต้องต่อสิ่งทั้งหลาย แยกจิตใจออกมาเป็นอิสระได้ เลิกเอาความอยากของตนเป็นตัวกำหนด เปลี่ยนมาเป็นอยู่และทำการด้วยปัญญาเป็นขั้นที่จิตใจเข้าถึงอิสรภาพ หลุดพ้นจากความทุกข์โดยสมบูรณ์ การพัฒนาทางปัญญา เรียกว่า ปัญญาภาวนา ถ้าเป็นคนที่เรียกว่าภาวนิตปัญญา คือเป็นคนที่ได้ฝึกอบรมพัฒนาปัญญาแล้วก็จบการพัฒนา ๔ ด้าน ซึ่งถือว่าครบถ้วนสำหรับชีวิต^{๓๓} ดังนั้นการดำเนินชีวิตที่ดีจึงต้องมีการศึกษา และพัฒนาตนเองอยู่ตลอดเวลา^{๓๔}

๒.๓ รูปแบบและแนวทางของไตรสิกขาเป็นอย่างไร

จากแนวคิดตามหลักของไตรสิกขาที่ได้กล่าวมาแล้วนั้นจะเห็นได้ว่า รูปแบบของไตรสิกขาประกอบด้วยส่วนประกอบที่สำคัญดังต่อไปนี้

๑) ปัจจัยแห่งสัมมาทิฎฐิ หมายถึง มีปรโตโสสะ และโยนิโสมนสิการที่ดีซึ่งก็คือทรัพยากรทางการบริหารทุก ๆ ด้าน ได้แก่ ระบบบริหาร อาคารและสถานที่ หลักสูตร สื่อและแหล่งการเรียนรู้ อุปกรณ์การศึกษา สาธารณูปโภคพื้นฐานและสวัสดิการบุคลากรและผู้เกี่ยวข้อง งบประมาณ เป็นต้น ปัจจัยแห่งสัมมาทิฎฐิดังที่กล่าวมานี้เรียกว่า บุพภาคของการศึกษา คือสิ่งที่ต้องจัดให้มีขึ้นก่อนการจัดการเรียนการสอนโดยใช้หลักไตรสิกขา

๒) กระบวนการฝึกตามหลักของไตรสิกขา คือ การเรียนการสอนโดยใช้ไตรสิกขา

การสร้างบรรยากาศและปฏิสัมพันธ์ที่เป็นกัลยาณมิตร มีกิจกรรมพัฒนาผู้เรียน

๓) วัดและประเมินผลการใช้ไตรสิกขาในการบริหารจัดการศึกษา คือ (๑) ผลที่เกิดกับตัวผู้เรียน เช่น ผู้เรียนได้มีการพัฒนาทางด้านกาย ทางด้านศีล ทางด้านจิตใจทางด้านปัญญาเล็กน้อยเพียงใด (๒) ผลที่เกิดขึ้นกับชุมชน เช่น โรงเรียนได้รับความไว้วางใจเชื่อมั่น ศรัทธา และได้รับความร่วมมือจากชุมชน วัดในชุมชน ได้ศาสนทายาทเป็นกำลังส่งเสริมพระพุทธานุศาสนานำมาเพิ่มมากขึ้น ครอบครัวในชุมชน มีสมาชิกที่เป็นคนดีไม่ยุ่งเกี่ยวกับอบายมุขไว้ช่วยเหลือครอบครัวและช่วยในการพัฒนาชุมชนเพิ่มมากขึ้น

๒.๔ การนำรูปแบบไตรสิกขาไปใช้ในการส่งเสริมการศึกษาเป็นอย่างไร

การศึกษาเป็นเครื่องมือในการพัฒนาคน นักวิชาการได้ให้ทรรศนะเกี่ยวกับเรื่องนี้ไว้ว่าเราจะต้องเห็นตรงกันก่อนว่า คนเป็นศูนย์กลางของการพัฒนานั้นคือ คนเป็นตัวตั้งของการพัฒนาทั้งหลาย คนที่ได้รับการพัฒนาดีแล้วจะบรรลุถึงสภาวะที่เรียกว่ามนุษย์ที่สมบูรณ์ เมื่อคนชนิดนั้นไปอยู่จุดใดของสังคม เขาจะมีส่วนให้จุดนั้นพัฒนาไปด้วย กล่าวคือมนุษย์ที่สมบูรณ์จะช่วยพัฒนาเศรษฐกิจ สังคม การเมือง ศาสนาและวัฒนธรรมต่อไป

ที่ผ่านมากกระทรวงศึกษาธิการได้มีแนวคิดในการนำเอาหลักไตรสิกขาในหลักคำสอนของในพุทธปรัชญาเถรวาทไปใช้ดำเนินการจัดการศึกษาในรูปแบบโครงการโรงเรียนวิถีพุทธซึ่งหมายถึงโรงเรียนระบบปกติทั่วไป แต่เน้นการนำหลักธรรมของพระพุทธานุศาสนามาประยุกต์ใช้ในการบริหารและพัฒนาผู้เรียน

^{๓๓} (พระเทพเวที (ประยูรธรรมาภรณ์). การศึกษาเครื่องมือพัฒนาที่ยังต้องพัฒนา. (กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์วิทยาเขตปัตตานี, ๒๕๓๖) หน้า ๕๕-๑๐๕.

^{๓๔} พระราชวรินทร์ เตชะวณิช (รุ่งเรือง). การจัดการเรียนรู้อตามหลักไตรสิกขาในโรงเรียนที่ป็นกรรทยาพัฒนา (ทวีวัฒนา) ในพระราชูปถัมภ์ฯ สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษามัชฌมศึกษา เขต ๑. (วิทยานิพนธ์ปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิตสาขาศาสนาและการบริหารการศึกษา: บัณฑิตวิทยาลัยมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๘) หน้า ๑๘.

โดยรวมของสถานศึกษา เน้นกรอบพัฒนาตามหลักไตรสิกขาอย่างบูรณาการ เพื่อให้ผู้เรียนได้เรียนรู้และพัฒนาชีวิตโดยผ่านกระบวนการทางวัฒนธรรมแสวงหาปัญญาและมีเมตตาเป็นฐานในการดำเนินชีวิต โรงเรียนวิถีพุทธจึงเป็นโรงเรียนที่นำวิถีวัฒนธรรมของชาวไทยส่วนใหญ่แต่เดิมมาใช้โดยมุ่งเน้นให้ผู้เรียนเข้าใจชีวิตอย่างแท้จริงและสามารถดำเนินชีวิตได้อย่างถูกต้องเหมาะสมโดยอาศัยระบบการศึกษาตามหลักไตรสิกขามาใช้ในการฝึกอบรมให้ครอบคลุมการดำเนินชีวิตทุกด้าน หลักการนำรูปแบบไตรสิกขาไปใช้ในการบริหารการศึกษา มีหลักการจัดตั้งต่อไปนี้

๑) สร้างปัจจัยแห่งสัมมาทิฐิ คือ ทรัพยากรทางการบริหารทุก ๆ ด้าน เช่น ระบบบริหารอาคารและสถานที่ หลักสูตร สื่อและแหล่งการเรียนรู้ อุปกรณ์การศึกษา สาธารณูปโภคพื้นฐานและสวัสดิการบุคลากรและผู้เกี่ยวข้อง งบประมาณ เป็นต้น ให้มีความพร้อมที่จะใช้การได้อย่างเต็มศักยภาพในทุกด้าน พร้อมทั้งทำความเข้าใจในกระบวนการดำเนินงานในทุกขั้นตอนอย่างถูกต้องจนเกิดเป็นสัมมาทิฐิ คือ เป็นความเห็นที่ถูกต้อง

๒) กระบวนการฝึกตามหลักของไตรสิกขา คือ การเรียนการสอนโดยใช้ไตรสิกขาการสร้างบรรยากาศและปฏิสัมพันธ์ที่เป็นกัลยาณมิตร มีกิจกรรมพัฒนาผู้เรียน

๓) วัดและประเมินผลการใช้ไตรสิกขาในการบริหารจัดการศึกษา คือ

(๑) ผลที่เกิดกับตัวผู้เรียน เช่น ผู้เรียนได้มีการพัฒนาทางด้านกาย ทางด้านศีลทางด้านจิตใจ ทางด้านปัญญาเล็กน้อยเพียงใด

(๒) ผลที่เกิดขึ้นกับชุมชน เช่น โรงเรียนได้รับความไว้วางใจ เชื่อมั่น ศรัทธา และได้รับความร่วมมือจากชุมชน วัดในชุมชน ได้ศาสนทายาทเป็นกำลังส่งเสริมพระพุทธศาสนาเพิ่มมากขึ้น ครอบครัว

ในชุมชน มีสมาชิกที่เป็นคนดีไม่ยุ่งเกี่ยวกับอบายมุขไว้ช่วยเหลือครอบครัวและช่วยในการพัฒนาชุมชนเพิ่มมากขึ้น

จากแนวคิดส่งเสริมการศึกษาตามหลักไตรสิกขา วิธีคิดแบบนี้มีส่วนประกอบที่สำคัญ ๓ ประการ ได้แก่

๑) สร้างปัจจัยแห่งสัมมาทิฐิ คือ ทรัพยากรทางการบริหารทุก ๆ ด้านและสร้างสัมมาทิฐิให้เกิดขึ้นก่อน

๒) กระบวนการฝึกตามหลักของไตรสิกขา คือ การเรียนการสอนโดยใช้ไตรสิกขาการสร้างบรรยากาศและปฏิสัมพันธ์ที่เป็นกัลยาณมิตร มีกิจกรรมพัฒนาผู้เรียน

๓) วัดและประเมินผลการใช้หลักไตรสิกขาในการบริหารจัดการศึกษาเพื่อศึกษาผลที่เกิดขึ้นกับตัวผู้เรียนและศึกษาผลที่เกิดขึ้นกับชุมชนไปด้วยพร้อมกัน

๓. การเปรียบเทียบไตรสิกขาในการส่งเสริมการศึกษาตามแนวทางพุทธปรัชญาเถรวาท

ในหลักการที่สำคัญอีกประการคือ ไตรสิกขา คือ สิ่งที่เรียกว่าความงาม ในเบื้องต้น ได้แก่ ศีล งามในท่ามกลางได้แก่ สมานังามในที่สุด ได้แก่ ปัญญาปรากฏในพุทธปรัชญาเถรวาทการดำเนินงานเพื่อให้เกิดประโยชน์สูงสุดแก่ผู้ศึกษาได้นั้น หลักนี้ถือเป็นหลักใหญ่ที่ครอบคลุมการปฏิบัติให้บรรลุประโยชน์ที่ตนพึงปรารถนา ในประโยชน์มุ่งหวังบรรลุสันตบพ ควรบำเพ็ญกรณียกิจ ควรเป็นผู้อาจหาญ ซื่อตรง เคร่งครัด วาง่าย อ่อนโยน และไม่เย่อหยิ่งควรเป็นผู้สันโดษ เลี้ยงง่าย มีกิจน้อย มีความประพฤติเบา มีอินทรีย์สงบ มีปัญญารักษาตน ไม่คะนอง ไม่ติดในตระกูลทั้งหลาย อนึ่ง ไม่ควรประพฤติกว้างไกลเหินห่างใด ๆ ที่จะเป็นสาเหตุให้วิญญูชนเหล่าอื่นตำหนิเอาได้

คำสอนในพุทธปรัชญาเถรวาททุกอย่างทุกประเภท ทุกขั้นตอนนั้น สรุปลงรวมลงในอริยมรรคอันประกอบด้วยองค์แปด เมื่อย่อรวมกันแล้วเหลือเพียง ๓ ได้แก่ ศีล สมาธิ และปัญญา หรือไตรสิกขา ๓ อาจแบ่งเป็นหมวดหมู่ได้ ดังนี้ เช่น

๑. การศึกษาเรื่องศีลนำมาส่งเสริมด้านการประพฤติปฏิบัติให้ถูกต้องดีงาม ให้ถูกต้องตามหลักจลศีลมัชฌิมศีลและมหาศีลตลอดถึงปฏิบัติอยู่ในหลักมัชฌิมศีล และมหาศีล ตลอดถึงปฏิบัติอยู่ในหลักอินทริยสังวรสติสัมปชัญญะและสันโดษอริสัสสิกขาจัดเข้าในมรรค ได้แก่ สัมมาวาจา คือการเจรจาสัมமாகัมมันตะ คือกระทำความชอบและสัมมาอาชีวะ คือ การเลี้ยงชีพชอบ โดยเป็นการงดเว้นกระทำให้สิ่งที่ไม่เป็นกุศล ๓ อย่างนี้อาจกล่าวสรุปง่าย ๆ ว่าได้ว่าศีลนี้เองส่งเสริมด้านความประพฤติทางกาย วาจา และใจ โดยตรง

๒. การศึกษาเรื่องจิตนำมาส่งเสริมด้านจิตให้สงบมั่นคงเป็นสมาธิได้แก่ การบำเพ็ญสมถกรรมฐานของผู้สมบุรณด้วยอริยศีลชั้นจนได้บรรลุฌาน ๔ จิตตสิกขาจัดเข้าในมรรค ได้แก่ สัมมาวายามะ คือ ความพยายามชอบ สัมมาสติ คือ การระลึกรู้ชอบ และสัมมาสมาธิ คือ การตั้งจิตมั่นชอบ โดยเป็นการใช้ สติ สมาธิ และปัญญาในเพื่อออกจากทุกข์สู่ทางสูงสุด คือ พระนิพพาน อาจกล่าวสรุปง่าย ๆ ว่าได้ว่าสมาธินี้เองส่งเสริมด้านความสงบทางกาย วาจา และใจของผู้ศึกษาให้เกิดความตั้งมั่นขณะศึกษาเล่าเรียน

๓. การศึกษาเรื่องปัญญา นำมาส่งเสริมให้เกิดปัญญาแจ่มแจ้งได้แก่การบำเพ็ญวิปัสสนากรรมฐานของผู้ได้ฌานแล้วจนได้บรรลุวิชชา ๘ คือ เป็นพระ

อรหันต์อธิปัญญาสิกขานี้จัดเข้าในมรรค ได้แก่ สัมมาทิวัจฉิ คือ การเห็นชอบ และสัมมาสังกัปปะ คือ การดำริชอบ โดยเป็นการใช้ความคิดเห็นด้วยปัญญาในการปฏิบัติตามแนวทางอริยสัง ๔ เพื่อออกจากทุกข์คือ เป้าหมายสูงสุดในพุทธปรัชญาเถรวาท^{๑๕}

บทสรุป

ไตรสิกขากับการส่งเสริมการศึกษาตามแนวทางพุทธปรัชญาเถรวาทของพระพุทธเจ้าที่ตรงตามแบบตำหรับการนิเทศศาสตร์ กล่าวคือ จะทรงตั้งจุดมุ่งหมายในการสอนว่าทรงกำหนดจุดมุ่งหมายแต่ละครั้งเพื่ออะไร แล้วทรงเตรียมเนื้อหาหรือเรื่องที่จะสอนไปตามลำดับความยากง่ายไปพร้อม ๆ กับคำนึงถึงคนผู้รับการสอนด้วยว่าเขาจะรับได้หรือไม่ เขาสามารถเข้าใจและนำไปใช้ประโยชน์อย่างไร ทั้งนี้เพราะเทคนิคและวิธีการที่ตรัสไว้หลากหลายรูปแบบวิธีการดังกล่าวจึงทำให้ระยะแรกที่ทรงประกาศศาสนา มีบุคคลทุกชั้นวรรณะเลื่อมใสศรัทธาอุปสมบทตามและบรรลุธรรมเป็นส่วนมาก หรือถึงแม้บางคนจะมีได้อุปสมบทก็ตามแต่ได้น้อมนำเอาหลักคำสอนไปใช้ในการดำเนินชีวิตที่สุขสงบในระดับบุคคลและครอบครัว ชุมชนและสังคมทำให้เกิดความเจริญรุ่งเรืองมาโดยลำดับ และเพื่อให้เป็นต้นแบบแก่พระสาวกได้ยึดถือเป็นแนวทางในการเผยแผ่สืบทอดประยุกต์และพัฒนาารูปแบบทางการศึกษาและการเผยแผ่มาถึงพระสงฆ์ในยุคปัจจุบัน

^{๑๕} พุทธทาส อินทปัญโญ. ธรรมโฆษณพุทธทาส อริยสังกัปปะจากพระโอษฐ์ เล่ม ๓. (กรุงเทพฯ : บริษัทธรรมสภา-บันลือธรรมจำกัด, ๒๕๕๖) หน้า

บรรณานุกรม

- มหาวิทยาลัยราชภัฏวชิรเวศน์. (๒๕๕๓). **พระไตรปิฎก อรรถกถา ชุด ๙๑**. พิมพ์ครั้งที่ ๔. นครปฐม : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยราชภัฏวชิรเวศน์.
- พระครูปลัดดัมพ์พัฒนธรรม (ประเสริฐ มนต์เสวี). (๒๕๕๕). **อานาปานสติภาวนา**. พิมพ์ครั้งที่ ๑. กรุงเทพฯ : บริษัทประยูรสาส์นไทย การพิมพ์.
- พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต). (๒๕๕๒). **พุทธวิธีในการสอน**, พิมพ์ครั้งที่ ๖. : กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มูลนิธิพุทธธรรม,
- ..... (๒๕๕๗). **พุทธวิธีการสอน**. พิมพ์ครั้งที่แรก. กรุงเทพฯ ฯ
- ..... (๒๕๕๑). **พุทธวิธีในการสอน**. พิมพ์ครั้งที่ ๕. : กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์สหธรรมิก.
- ..... (๒๕๕๔). **พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลศัพท์**. พิมพ์ครั้งที่ ๑๗. กรุงเทพฯ ฯ : โรงพิมพ์ มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- พุทธทาส อินทปัญโญ. (๒๕๕๖). **ธรรมโฆษณ์พุทธทาส อริยสังคยาจากพระโอษฐ์ เล่ม ๓**. พิมพ์ครั้งที่ ๙. กรุงเทพฯ ฯ : บริษัทธรรมสภาบันลือธรรมจำกัด.
- พระราชเวรณี เตชวณฺเณ (รุ่งเรือง). (๒๕๕๘). **การจัดการเรียนรู้ตามหลักไตรสิกขาในโรงเรียนที่ปังกร ทายาพัฒนา (ทวีวัฒนา) ในพระราชูปถัมภ์ฯ สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษามัชฌิมศึกษา เขต ๑**. วิทยานิพนธ์ปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิตสาขาวิชการศึกษาระดับบัณฑิต วิทยาลัยมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

